

‘Zo’n stelletje

oecumaniakken’

De Oecumenische Raad
van Kerken in Amersfoort
1954-1969

GERARD RAVEN

49

De Raad van Kerken in Nederland en de Raad van Kerken Amersfoort vierden onlangs hun vijftigjarig bestaan. Daarbij is er nauwelijks aandacht besteed aan hun voorlopers, de Oecumenische Raden. In Amersfoort is de voorloper geheel vergeten en zelfs het archief is verloren gegaan.¹ Wat heeft de Oecumenische Raad van Kerken in Amersfoort bereikt?

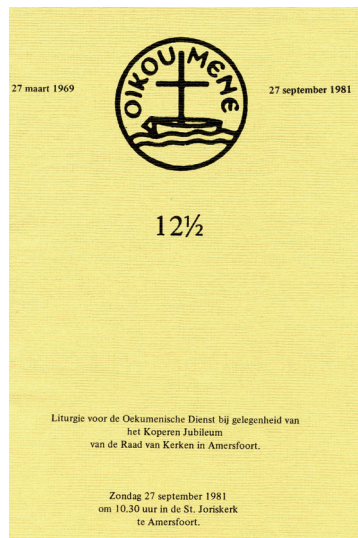

Bergkerk Amersfoort. Foto: Jos Stöver.

De viering van het jubileum van de Raad van Kerken Amersfoort in 1981. Rechts voorzitter Gerard van Leer, links secretaris ds. Gerrit Hengeveld.

Archief Raad van Kerken Amersfoort 121.

De liturgie. Archief Raad van Kerken Amersfoort 121.

1 Al bij het 12½-jarig bestaan van de Raad van Kerken Amersfoort was de Oecumenische Raad van Kerken in Amersfoort vergeten. Geen wonder dat deze in alle Amersfoortse literatuur nooit is genoemd. Bij de viering van het 50-jarig bestaan van de landelijke Raad in de Sint-Joriskerk op 21 mei 2018 werd wel kort melding gemaakt van zijn voorloper. Het eerste stuk dat de auteur op het bestaan van de Amersfoortse Raad attendeerde waren de notulen van 4-11-1955, aangetroffen in het archief van de evangelisch-

In dit artikel kijken we eerst terug naar de landelijke en plaatselijke voorgeschiedenis. Dan komt de oprichting van de Oecumenische Raad aan de orde. De geschiedenis zelf is verdeeld in drie perioden van pril begin, consolidatie en nieuw elan, met aandacht voor de belangrijkste bestuursleden, beleid en activiteiten. Een aparte paragraaf is gewijd aan de Oecumenische Jeugdraad. Tenslotte de weg naar verbreding, die leidde tot doorstart als Raad van Kerken Amersfoort.

Vroege samenwerking

Oecumene kan worden opgevat als de ontmoeting en samenwerking tussen kerken, maar ook wel als het verlangen om uiteindelijk te fuseren. Daarbij wordt dan vaak Jezus' gebod *Laat hen allen één zijn* (Johannes 17:21) aangehaald. Toch was oecumene lange tijd allerm minst vanzelfsprekend. De hervormde kerkenraad die in 1818 een remonstrant aan het

lutherse gemeente (Archief Eemland, Bnr. 844). Daarna zijn stukken gevonden in de doopsgezinde, gereformeerde, hervormde, oudkatholieke en remonstrantse archieven. Alles is verzameld in het archief Raad van Kerken Amersfoort (Bnr. 374) inv.nrs. 111-112 (inv.nr. 9 over 1961-1966 bevat geen nieuws). Deze dossiers zijn hier verder niet geannoteerd. Alle hier genoemde archieven bevinden zich in Archief Eemland, tenzij anders vermeld.

avondmaal liet was een uitzondering.² Hervormd en gereformeerd keken elkaar vaak niet aan, zoals bijvoorbeeld bleek in 1914,³ laat staan protestant en katholiek.

De eerste vorm van samenwerking in Amersfoort vond plaats tussen vier kleine vrijzinnige gemeenten: doopsgezinden, lutheranen, remonstranten en vrijzinnig hervormden (hierna de vier genoemd). Zij richtten in 1907 samen de plaatselijke afdeling van de Nederlandse Protestantenvbond op.⁴ De doopsgezinden mochten vanaf 1904 enkele jaren de lutherse kerk gebruiken. De vrijzinnig hervormden huurden vanaf 1918 weer het doopsgezinde gebouw en toen die te klein werd in 1930-1943 de lutherse kerk.⁵

De eerste stappen tot verdere oecumene in Nederland werden gezet door jongeren: de Nederlandsche Christen-Studenten Vereniging. Die organiseerde gesprekskringen en kampen; men had een eigen huis in Zeist (1916) en een conferentiecentrum in Driebergen, later Zeist (1917 en 1932). Zo leerden studenten uit verschillende kerken elkaar kennen en werden vriendschappen voor het leven gesmeed. Ook de Vrijzinnig Christelijke Jeugd Centrale (VCJC) en haar Vrijzinnig Christelijke Studenten Bond te Utrecht vervulden die functie. De remonstrantse ds. R. Miedema uit Amersfoort kwam er lezingen geven.⁶

In Amersfoort bleef hun invloed eerst beperkt. Dat veranderde toen vrijzinnige jongeren het interkerkelijke jeugdwerk begonnen. Vanaf 1928 was er jaarlijks een *jeugddag* en vanaf het volgende jaar elke maand een *jeugddienst* op zondag om 10.30u in de Theosofische Loge aan Regentesselaan 21.⁷ De vier trokken samen een *vrijzinnig protestantse*

jeugdpredikant aan, C.G. Mulder. Die organiseerde in de oorlogsjaren en na de bevrijding de Vrijzinnig Christelijke Jeugdgemeenschap afdeling Amersfoort en de Vrijzinnig Christelijke Jeugdkerk.⁸

De vrijzinnige hervormden in het Bergkwartier spraken in 1931 uit dat zij interkerkelijk wilden zijn.⁹ Hieruit kwam later de Bergkapel/Bergkerk voort, maar het leidde nog niet tot oecumenische acties. De initiatiefnemer was Johan van Hasselt, die over de oecumenische beweging schreef: 'Zij, zowel als de fascistische, zijn kinderen van eenen huize: beide beoogen zij synthese: opheffing van oude tegenstellingen, ineenschakeling (geen gelijkshakeling) in een hogere eenheid'.¹⁰ Hij was enkele jaren lid was van de NSB, maar zegde op na de parlementsverkiezingen van 1937. Van Hasselt wist gezamenlijke diensten te beleggen met zijn vriend Andreas Rinkel, de oudkatholieke pastoor. Deze werden gehouden in zijn Heilige Georgiuskerk, waaraan ook doopsgezinden en remonstranten meewerkten. Toen ds. J. Pannebakker in 1935 predikant werd in de hervormde Sint-Joriskerk deed hij ook mee, al had zijn kerkenraad daar grote bezwaren tegen.¹¹ Rinkel vertrok in 1937 wegens benoeming als aartsbisschop en dat zal de verklaring zijn dat de gezamenlijke diensten verhuisden naar de lutherse kerk. Tijdens de evacuatie van mei 1940 hielden de vier ook gezamenlijke diensten in Hoogwoud (NH). Terug in Amersfoort waren er vanaf juni 1941 korte wijdingskomsten op de woensdagavonden. Om beurten was men gastheer, maar in verband met de verduistering werden ze in de winter gestopt. Zomer 1942 waren er nog avondwijdungen, maar hoe het daarna ging weten we niet.¹²

2 W.H. Lenselink en A. Rot, *Professie doende van de remonstrantse religie: 375 jaar remonstranten in Amersfoort* (Amersfoort, 1994) 43. 3 Gerard Raven, 'Belgische vluchtelingen of onze jongens? De Amersfoortse kerken moesten kiezen in de Eerste Wereldoorlog', *Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800* 88 (juli 2018) 26-35, ald. 26. 4 Het archief is te vinden in dat van de Johanneskerk (Bnr. 862). 5 [Harm Dane e.a. (red.),] *Vrijmoedig vraged: honderd jaar vrijzinnig geloven in Amersfoort 1918-2018* [Amersfoort, 2018] 19. 6 O.J. de Jong in C. Dekker e.d. (red.), *Geschiedenis van de provincie Utrecht* (Utrecht, 1997) III 416. 7 Gerard Raven, 'Tegen de stroom in: de laatste

tachtig jaar van de lutherse gemeente Amersfoort 1929-2009', *Flehte: jaarboek* 13 (2012) 78-113, ald. 107. 8 Archief Johanneskerk (Bnr. 862) 170-171. In 1959 was er een Vrijzinnig-Protestantse Jeugdraad, waarin de doopsgezinde, lutherse en vrijzinnig hervormde predikanten zitting hadden (inv.nr.169). 9 [Hendrik de Beaufort e.a., (red.),] *De Bergkerk te Amersfoort* (Amersfoort [2007]) 13, 15. 10 *Kerkopbouw*, geciteerd in *Amersfoortsche Dagblad/De Eemlander* 18-10-1933. Met dank aan Jan H. Lodewijks. 11 W.H. van Hasselt, *Herinneringen aan mijn vader dr Johan François Barthold van Hasselt 1877-1949* [Amersfoort 1988] 27. Niets hierover in Van der Velde (noot 34). 12 Raven, lutherse gemeente 110.

De landelijke Oecumenische Raad

In 1935 werd in de Utrechtse Domkerk de Oecumenische Raad in Nederland opgericht, als een van de eerste ter wereld. Hierin werkten drie internationale organisaties samen, waardoor doopsgezinden, hervormden, lutheranen, oudkatholieken en remonstranten alleen indirect waren vertegenwoordigd. 'Hij was echter meer een Raad voor dan van de kerken en daarmee uiteindelijk te krachteloos.'¹³ Die rechtstreekse vertegenwoordiging was er wél in de opvolger, de Oecumenische Raad van Kerken in Nederland. Deze werd op 12 mei 1946 opgericht. Ook de baptisten waren nu van de partij. In 1956 was al een groot aantal plaatselijke gemeenten aangesloten: 1305 hervormd, 144 doopsgezind, 62 luthers, 52 baptist, 34 remonstrant, 24 oudkatholiek, twee van de Evangelische Broedergemeente.¹⁴ Toch was in de Raad minder mogelijk dan in de Wereldraad van Kerken, die in 1948 in Amsterdam was opgericht. Religiehistoricus Peter van Dam: 'In eigen land liepen de Nederlandse aanhangers vast op de bestaande verhoudingen. Maar via de internationale omweg konden ze toch verder.'¹⁵

Helaas wezen de rooms-katholieke en gereformeerde kerken het oecumenische initiatief af, omdat zij zulke contacten met minder leerstellige kerken als verwatering zagen. Dat bracht hen behoorlijk in isolement. Nog in 1954 volgde het Mandement, waarin de bisschoppen katholieken verboden lid te worden van niet-katholieke organisaties. De gereformeerde kerk van Amersfoort wees in 1953 een uitnodiging af voor het afscheid van de lutherse predikant, want dit 'zou ons inziens eenheid demonstreren die, naar wij vrezen, niet aanwezig is'; bovendien wees men

gemeenschappelijk avondmaal met hervormden af.¹⁶ De gereformeerden dachten bij oecumene eerder aan reparatie van de pijnlijke scheuring van de Vrijmaking in 1944-1945, maar wie zich daarvoor sterk maakte kon in eigen kerk op harde kritiek rekenen, ook in Amersfoort.¹⁷

Oprichting in Amersfoort

Geregeld werden er kort na de oorlog in Amersfoort al gezamenlijke diensten gehouden die als ongevaarlijk werden beschouwd, bijvoorbeeld op een doordeweekse dag. Zo was er bij de bevrijding een algemene dankdienst in de Sint-Joriskerk. Hervormden en gereformeerden kwamen daarna elk jaar samen voor de nationale herdenking van 4 mei. Op Hervormingsdag (de herdenking van Luthers protest van 31 oktober 1517) organiseerde het Protestants Interkerkelijk Comité tot Verbreiding van het Evangelie altijd 's avonds een dienst in de Sint-Joriskerk. Het comité zorgde ook voor de interkerkelijke zangdienst tijdens de kerstnacht in die kerk. Bovendien begon de gereformeerde kerk eind 1954 met een interkerkelijke korte dienst. Deze vond elke woensdag om 12.40-13 uur plaats in de Grachtkerk en er was meteen een kleine kern van vaste bezoekers, ook hervormde.¹⁸

JEUGDWERK

Al in 1945 hadden de gereformeerden een Interkerkelijke Jeugdraad, die sterk gericht was op evangelisatie van 'de massajeugd'. Deze pleitte ook voor een jeugdhuis en -werker. Later werd de Jeugdraad nog genoemd bij een *interkerkelijke Paasmorgendienst*. Vermoedelijk bedoelde men in dit geval met 'interkerkelijk' tussen verschillende *gereformeerde* kerken, want in 1950 startte de

gereformeerde kerk ook een *oecumenische studiekering* voor 'dichtbij ons staande kerken'.¹⁹

De eerste vermelding van een veel bredere jeugdorganisatie was in 1948 de Oecumenische Jeugd raad. Deze plaatselijke afdeling van de gelijknamige landelijke organisatie startte toen Interkerkelijke Studiekeringen in het nieuwe Hervormd Jeugdhuis (de latere muziekschool aan de Zuidsingel). De jongeren vonden toen al dat de kerken zich moesten herenigen.²⁰ De Jeugd raad organiseerde vanaf 1951 (of al eerder) jaarlijks ook een *oecumenische jeugddienst* op Oecumenische Zondag; daar komen we nog op terug.

EVANSTON

In augustus 1954 vond het tweede congres van de Wereldraad plaats, nu ver weg in het Amerikaanse Evanston, Illinois. Dat haalde de landelijke media en leidde tot een themadienst en bijeenkomsten in de Bergkerk. De landelijke Oecumenische Jeugd raad kwam naar Amersfoort voor de jaarlijkse conferentie, die geheel was gewijd aan Evanston. Jongeren van het Amersfoortse amateurtheater Oecumenische Lekenspelgroep beeldden er 'de boodschap van Evanston' uit. Daarmee haalden zij de landelijke dagbladen, waaronder zelfs een van socialistische snit.²¹

Waarschijnlijk was dit alles de aanleiding tot de oprichting van de Oecumenische Raad in Amersfoort. Gegevens daarover waren in Amersfoortse kerkarchieven niet te vinden. Gelukkig zijn deze wel bewaard gebleven in het archief van de landelijke Raad van Kerken.²² Diezelfde maand augustus stuurden zes Amersfoorters een brief aan hun kerkenraden waarin zij pleitten voor een eigen raad. Het waren

ds. A. Braakman (hervormd, Bergkerk), W. Hoervers (lutherse voorzitter), pastoor M. Kok (oudkatholiek), ds. E. van Loenen (vrijzinnig hervormd), ds. L.J. van der Lof (remonstrants) en ds. J.M. Luijt (doopsgezind). De brief was eigenlijk vooral bedoeld als rugdekking voor wat zij onderling hadden afgesproken.²³ Hierin schreven de zes dat een oecumenische raad 'de verbreiding van de oecumenische gedachte, die helaas slechts bij een kleine groep leeft, kan bevorderen'. Daarom nodigden zij de kerkenraden uit voor een 'informatieve bespreking' op vrijdagavond 22 oktober. De brief ging ook naar de landelijke Oecumenische Raad in Utrecht; *secretaresse* (zo heette dat toen) mej. mr S.M. Holsteyn kwam inderdaad.²⁴

WISSELENDE REACTIES

De kerkenraden reageerden echter heel verschillend op de uitnodiging. De vrijzinnige vier kwamen graag. De remonstranten vonden deze Raad zelfs belangrijker dan een plan van de landelijke Broederschap voor bijeenkomsten in een vormingscentrum.²⁵ Een remonstrants gemeentelid nu: 'Zij waren zeer oecumenisch ingesteld; Visser 't Hooft [eerste secretaris-generaal van de Wereldraad van Kerken] was ook remonstrants opgevoed.'²⁶ Ook de doopsgezinden stuurden twee afgevaardigden.²⁷ Een doopsgezind gemeentelid uit die tijd: 'Ik vond oecumene toen al een goed idee. We traden zo meer naar buiten, naar de wereld toe, zonder hokjesgeest'.²⁸

Onder de hervormden waren de reacties wisselend, omdat er nu eenmaal drie heel verschillende *modaliteiten* (stromingen) waren, van vrijzinnig tot orthodox. De kerkenraad van de

¹³ Herman Noordegraaf, 'Een tocht van veertig jaar: de Raad van Kerken in Nederland in vogelvlucht', in Anton Houtepen e.a. (red.), *Waakvlam van de Geest: 40 jaar Raad van Kerken in Nederland* (Zoetermeer, [2008]) 14-38. Volgens J.C.H. Blom e.a. (red.), *Van geloof, hoop en liefde: vijftig jaar interkerkelijke omroep in Nederland, 1946-1996* (Kampen, 1997) 34 werd de Raad feitelijk uitgeschakeld door de hervormde plannen voor na de oorlog. Zie ook H.J. ter Haar Romeny, *De geschiedenis van de eerste Oecumenische Raad in Nederland – ook in zijn internationale context - 10 mei 1935-10 mei 1946* (Zoetermeer, 1989). ¹⁴ *Oecumenische Berichtgeving* 1956. ¹⁵ Marije van Beek, 'Nieuw licht op

religieus verleden', *Trouw* 10-9-2018. ¹⁶ Archief gereformeerde kerk (Bnr. 172) 239, 6-9- en 9-11-1953. ¹⁷ Gerard Raven, 'De Gereformeerde Kerk van Amersfoort en de Vrijmaking van 1945', in Wim Berkelaar en Gerard Raven, *Kerkscheuring in oorlogstijd: oorlog en Vrijmaking in Amersfoort en Utrecht* (Barneveld, 2011) 11-30. ¹⁸ Archief hervormde gemeente (Bnr. 845) 20, notulen centrale kerkenraad 10-3-1954. Omdat Hervormingsdag op zondag viel waren er aparte diensten. Hervormd Amersfoort 29-10-, 5-11- en 17-12-1954; *Provinciale Kerkbode ten dienste van de Gereformeerde Kerken in de provincie Utrecht* (in archief gereformeerde kerk Amersfoort) 30-10- en 18-12-1954.

¹⁹ Het eerste stuk in archief Raad van Kerken 111 betreft een verslag van de IKJ van 7-1-1946; *Provinciale Kerkbode* 10-1-1948 en 2-12-1950; archief gereformeerde kerk Amersfoort (Bnr. 172) 232, correspondentie 22-3-1949. ²⁰ Opvallend genoeg stond dit bericht ook in het gereformeerde kerkblad: *Provinciale Kerkbode* 10-1-1948. ²¹ Mogelijk was dit de lekenspelgroep van de afdeling Amersfoort van de VCJC, die in 1948 al *De Barmhartige Samaritaan* speelde. De groep voerde dat jaar ook twee toneelstukken van Martinus Nijhoff op. *Dagblad voor Amersfoort* 9-7-1948; *Het Vrije Volk* 21-12-1953; *Trouw* 23-1-1954; *Algemeen Handelsblad* en *De Telegraaf*

8-6-1954; *Hervormd Amersfoort* 19-11- en 22-12-1954. ²² Het Utrechts Archief, archief Oecumenische Raad van Kerken in Nederland 1919-1972 (Bnr. 371), inv.nr. 80, map 47 II: plaatselijke raad Amersfoort 1954-1958, 1961-1967, hierna afgekort tot U. ²³ U aug. 1954. ²⁴ U 15-10-1954. ²⁵ Archief remonstrants gereformeerde gemeente (Bnr. 168, hierna Rem.) 21, 4-11-, 8- en 20-12-1954. ²⁶ Vraaggesprek Arriën Kruyt 6-9-2018. ²⁷ Archief doopsgezinde gemeente (Bnr. 174, hierna Doopsge.) 4, 21-12-1954. ²⁸ Vraaggesprek Nelleke Jansen 6-9-2018.

Oecumenische raad van kerken in Amersfoort

AMERSFOORT. Na uitvoerige voorafgaande besprekingen is de stichting tot stand gekomen van een Oecumenische Raad van Kerken in Amersfoort. In deze plaatselijke Oecumenische Raad zijn de doopsgezinde gemeente, de evangelisch-Lutherse gemeente, de hervormde gemeente, de remonstrants-gereformeerde gemeente en de oud-katholieke parochie door officiële afgevaardigden vertegenwoordigd.

Deze plaatselijke Oecumenische Raad streeft dezelfde doeleinden na als de oecumenische raad van Kerken in Nederland, n.l. het bevorderen van het herenigingswerk der Kerken.

Het bestuur van de plaatselijke raad wordt gevormd door Pastoor Prof. M. Kok, voorzitter, Mevrouw S. L. G. Blom-Boijen, secr. en mr. H. Zeydner, penningmeester.

Krantenbericht oprichting.³¹

midden-orthodoxe Ontmoetingskerk was intern verdeeld. Ouderling H. Bijvank: 'Als wij ... niet willen medewerken kan het wel eens zijn dat het een andere kant opgaat dan wij gaarne zouden willen zien.' Hij werd daarop benoemd tot afgevaardigde.²⁹ Ook hun geestverwanten Nieuwe Kerk en Sint-Joriskerk kwamen ook de kat uit de boom kijken. De twee orthodoxe wijken Sint-Joriskerk (waar twee wijken van verschillende modaliteit kerken) en Soesterwijk-West kwamen niet, omdat zij de tijd nog niet rijp achtten.³⁰

SAMENWERKING OF FUSIE?

De vergadering werd gehouden in de nu nog steeds aanwezige vergaderzaal achter de oudkatholieke kerk aan 't Zand 13. Er waren zeker vijftien, maar mogelijk 21 personen aanwezig. Pastoor Kok opende met een kort gebed en de bijbeltekst Johannes 17:11: *Zodat zij een zijn zoals wij een zijn*, uit hetzelfde hoofdstuk waaruit eerder is geciteerd. Hij wist uit eigen ervaring hoe stroperig oecumene was. Er

waren al raden in vele Nederlandse steden; 'voor ons Amersfoorters is het beschamend te constateren, dat de jongeren ons zijn voor geweest.' De remonstrante afgevaardigde Stöfvel had al lang in de Oecumenische Jeugdraad gewerkt en wist 'hoe vurig deze jongeren hopen op de oprichting van een oecumenische raad'.

Na de pauze werd Kok met algemene stemmen als voorlopig voorzitter gekozen; zijn gezag was dus al gevestigd. Bij een rondgang langs de aanwezigen bleek dat de meerderheid vóór oprichting was. Kok benadrukte dat het belangrijk was dat de kerken officieel vertegenwoordigd zouden zijn, wat niet het geval was met de Oecumenische Jeugdraad. Tenslotte formuleerde men de doelstelling: de Raad 'is de plaats van ontmoeting voor de kerkeraden en kerkbesturen. Deze ontmoeting krijgt vorm door het leren kennen van elkaar, waar men vóór die tijd alleen maar vaag een idee van elkaar had.' Van hereniging van kerken werd dus niet gesproken.

Op 17 december vond de oprichtingsvergadering plaats, opnieuw in het zaaltje achter de oudkatholieke kerk.³² Opvallend is dat in het persbericht het doel van de landelijke Raad was overgenomen: 'het bevorderen van het herenigingswerk der kerken'. Dat was een veel verder strekkende opvatting dan geuit op 22 oktober. Vanaf het begin heeft men dus onbewust op twee gedachtensporen gezeten.

Ergens in de periode 1955-1958 werd ook het Leger des Heils lid. In 1955 kwamen vijf van de zeven hervormde wijken vergaderen, in 1963 zes van de tien, altijd zonder de orthodoxen. Nog in dat laatste jaar schreef de Raad de wegblijvers vergeefs aan met de klacht dat hij nu 'een eenzijdig karakter' had.³³

Pril begin 1954-1960

De trekkers van het bestuur waren de voorzitter en secretaris. Zij waren bevlogen genoeg om dit extra werk op zich te nemen. Zij drukten ook een stevig stempel op het beleid en het is goed eerst enkele portretten te schetsen. Helaas is van slechts enkelen een foto gevonden.

Trekkers Oecumenische Raad Amersfoort

VOORZITTER

1954-1958	pastoor Marinus Kok (oudkatholiek)
1958-1960	ds Pieter Elderenbosch (hervormd)
1960-1962	ds Annetje Luijt (doopsgezind)
1962-1964	pastoor Marinus Aarents (oudkatholiek)
1964-1969	ds Jaap Smids (hervormd)

'SECRETARESSE'

1954-1965	Simone Blom-Boijen (oudkatholiek)
1965-1969	Liesbeth van Dorsser Keus-Snellen (remonstrants)

De eerste voorzitter Marinus Kok (1916-1999) was hoogleraar aan het oudkatholiek seminarie te Amersfoort en plaatselijk pastoor sinds 1945. De

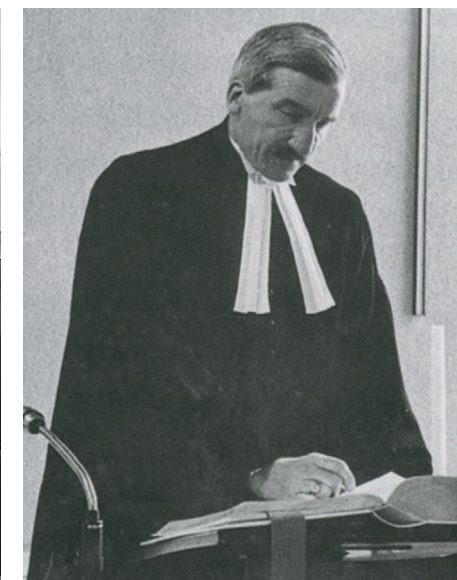
oudkatholieken waren actief betrokken geweest bij de oprichting van Wereldraad van Kerken in Amsterdam in 1948. Zij vormden een natuurlijke brug tussen rooms-katholieken en protestanten en hadden in de oecumene meer invloed dan hun ledental zou doen vermoeden. Kok nam het initiatief voor een Pastoraal Convent, waar de geestelijken uit Amersfoort elkaar elke maand konden ontmoeten.³⁴ Toch was Koks opvolger als pastoor en voorzitter van de Raad kritisch over hem: 'Ik kende hem niet als een grote voorvechter van de oecumene. Met hem had ik een niet al te beste verhouding; zelf was ik nooit iemand die op de voorgrond drong.'³⁵ Kok werd in 1958 pastoor in Den Haag. In 1968 zou hij lid van het *moderamen* (dagelijks bestuur) van de nieuwe landelijke Raad van Kerken worden en daarna oudkatholiek aartsbisschop (1970-1981).

De eerste secretaris was Simone Blom (1915-1989). Zij voerde al het secretariaat van het oudkatholiek parochiebestuur en was in de jaren vijftig een stuwende kracht in het kerkelijk verenigingsleven. Zij richtte de Meisjesvereniging

Marinus Kok en zijn vrouw, 1968.

Foto: Oud-Katholieke Kerk.

Pieter Elderenbosch.

De Beaufort e.a. 46, coll. S. Witte-Elderenbosch.

²⁹ Archief Ontmoetingskerk (Bnr. 864) 1, 29-9-1954. ³⁰ U 22-10-1954. ³¹ In U, mogelijk uit een Utrechtse krant of het *Amersfoorts Katholiek Dagblad*, een kopblad van *Het Centrum*. In de *Amersfoortsche Courant* en het *Dagblad van Amersfoort* van 22-12-1954 stonden vrijwel dezelfde berich-

ten. Ook maakte Mw. Holsteyn een berichtje voor het landelijke maandblad *Gemeenschap der Kerken*. ³² Hiervan zijn de notulen niet teruggevonden. ³³ Archief Adventkerk (Bnr. 857) 55, 31-10-1963.

³⁴ Wietsse van der Velde, *Sint Joris op 't Zand. Geschiedenis van de Oudkatholieke Kerk van Nederland en haar parochie te Amersfoort* (Amersfoort [2009]) 28-29, 182-183, 191.

op, een nieuw verschijnsel voor de Nederlandse oudkatholieken.³⁶ Haar pastoor herinnerde zich: 'Zij was zeer meelevend en had de oecumene erg op het hart. Het was dus zeker haar eigen keus om dat werk erbij te doen.'³⁷

Koks opvolger als voorzitter was Pieter Elderenbosch (1921-2002), die Braakman in 1957 had afgelost in de Bergkerk. Hij was een 'prima spreker en wordt overal gerespecteerd'; daarom werd hij ook voorzitter van de Vrijwillige Hulpdienst Amersfoort.³⁸ Een jongere: 'Elderenbosch had natuurlijk gezag en was sterk sturend.³⁹ Een doopsgezinde: 'Ik vond hem wel overdonderend; hij was ook zeer geliefd bij de vrouwen.'⁴⁰ Koningin Juliana kwam geregeld naar zijn diensten; ook omdat hij aan gebedsgenezing deed, wat haar aansprak in verband met de gezondheid van dochter Marijke/Christina.⁴¹ 'Elderenbosch was de grote man van de oecumene in Amersfoort, door zijn persoonlijkheid.'⁴² Hij was lid van de landelijke Raad voor Rome en Reformatie, haalde Taizébroeders naar de kosterswoning en maakte van de Bergkerk een oecumenische gemeente door het kerkenwerk breed op te zetten.⁴³ Elderenbosch legde het voorzitterschap van de Oecumenische Raad neer wegens 'het vele werk in zijn groeiende gemeente'.⁴⁴

BELEID

We weten niet of het bestuur apart vergaderde; er zijn geen notulen gevonden. Vermoedelijk beperkte men zich aanvankelijk tot de gespreksavonden. Elderenbosch haalde hij in 1960 de tweedaagse landelijke Oecumenische Conferentie naar de Bergkerk.⁴⁵ Een deel van de vergaderingen vond toen plaats in het oudkatholiek seminarie. Destijds vroeg men de Amersfoortse kerken nog om logeeradressen.

In een circulaire voor Pinksteren 1957 constateerde de Raad dat de kerkelijke verdeeldheid

voor velen nog vanzelf sprak. Hij vermeed ook zorgvuldig al te getuigende of politieke activiteiten. Zo nam men datzelfde jaar geen standpunt in over een jeugdevangelisatie-actie en wilde men dat jaar geen verantwoordelijkheid nemen voor het Forum voor Kerk en Vrede, dat streefde naar ontwapening en geweldloosheid. In het eerste geval waren de middenorthodoxe leden teleurgesteld, in het tweede de vrijzinnige. Af en toe kwam ook een voorstel voor praktische hulp aan de orde. In 1958-1964 haalde het Interkerkelijk Comité Vluchtelingen-kinderen tientallen Duitse weeskinderen naar Amersfoort; vooral de lutheranen sprak dit aan en zij organiseerden Duitstalige diensten.⁴⁶

Voor het werk was relatief weinig geld nodig, maar het is altijd een punt van zorg geweest. In 1955 werd afgesproken dat de leden een contributie van f10 per predikantsplaats betaalden. Sommigen gaven meer, maar verschillende leden vergaten het gewoon. Daarnaast waren er geregeld collecten bij gewone diensten.⁴⁷

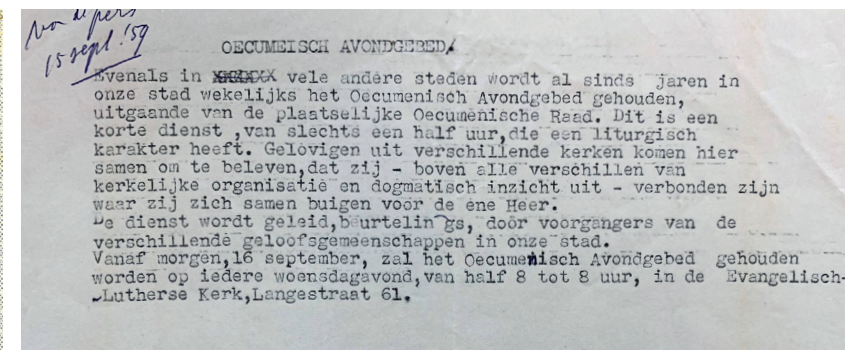
PUBLICITEIT

Op uitdrukkelijk verzoek van de hervormden beperkte de Raad zich tot bezinning in eigen kring en trad men niet naar buiten.⁴⁸ De oprichting haalde zoals gemeld de dagbladen, maar de hervormde, gereformeerde en lutherse kerkbladen zwegen in alle talen. Het eerstvolgende nieuwsbericht was een fototentoonstelling *Kerken werken samen* in de Sint-Joriskerk op 23-28 april 1956. Deze was gemaakt door de Wereldraad in Genève. De leden van de Raad gaven verder om beurten uitleg over hun kerk. Er waren ook veel jongeren aanwezig.⁴⁹

In het Kerstnummer 1957 bracht de *Amersfoortsche Courant* een groot artikel over de oecumene. Een jaar later bood *Hervormd Amersfoort* een artikel en daarna zelfs een themanummer over oecumene, die helaas evenmin over activiteiten in

Het logo van de Oecumenische Raad.

Het eerste persbericht, september 1959.

Amersfoort zelf gingen. Een gemiste kans, want toen de Raad alle kerkbesturen uitnodigde voor een voorlichtingsavond in de Bergkerk werd deze maar matig bezocht.⁵⁰

GESPREKSAVONDEN

De belangrijkste continue activiteit van de Raad waren de lezingen op wisselende locaties. De eerste avond in maart 1955 waren er minder luisteraars dan gehoopt: 'het toonde dat het werk in Amersfoort slechts zeer langzaam zou kunnen groeien'. Daarna vertelde steeds één van de leden over zijn kerkgenootschap. Al gauw waren er ongeveer zeven lezingen per jaar en acht tot twintig aanwezigen.⁵¹ De doopsgezinden meenden echter eind 1959 dat de Raad 'een kwijnend bestaan' leed. Dat jaar was men maar viermaal per jaar bijeengekomen en de opkomst was meestal gering, maar men 'probeert nieuwe wegen te vinden'.⁵² Aarents herinnerde het zich anders: 'Ik herken niets van dit bericht, hoewel ik er vanaf mijn komst [in 1958] al van hoorde'.⁵³

OECUMENISCHE DIENSTEN

De eerste dienst die de Raad mee-organiseerde vond plaats op Oecumenische Zondag, een initiatief van de landelijke Raad in de Advent (de vier zondagen vóór Kerstmis; pas na de doorstart van

1969 is men naar januari overgestapt). In Amersfoort hield de Oecumenische Jeugd Raad dan zoals gemeld 's avonds een oecumenische jeugddienst in de Sint-Joriskerk. De Raad stuurde steeds twee predikanten als voorgangers.⁵⁴ In 1956 benoemde hij ook een Commissie voor de Liturgie⁵⁵ en hij nam een jaar later de jeugddienst over, nu ook voor volwassenen. De opkomst was steeds goed. Deze dienst was toen het speerpunt van het werk van de Raad en dus een graadmeter van zijn succes. Er is éénmaal een liturgie bewaard gebleven, van 1959.⁵⁶ Gezien de opkomst verrast het dat men in 1958 overstapte naar de kleinere oudkatholieke Heilige-Georgiuskerk (140 zitplaatsen).

De eerste gedachte aan een oecumenische dienst op een ander moment in het jaar kwam in 1955 op bij de remonstranten.⁵⁷ Dat leidde in april 1957 tot een bijeenkomst in de Sint-Joriskerk, maar door noodweer waren er weinig bezoekers. De volgende vier jaren was er steeds een extra dienst in het jaar, al was de belangstelling minder dan op Oecumenische Zondag.

Een derde activiteit begon ook in 1957, zelfs wekelijks: het *oecumenisch avondgebed*. Twee jaar eerder kwam het idee elke vergadering ter sprake. Het werd in Amersfoort al georganiseerd door de Jeugd Raad in de lutherse kerk en de Raad wilde ook

³⁵ Vraaggesprek M.J. Aarents, 4-9-2013. ³⁶ Van der Velde, Sint Joris 184. ³⁷ Vraaggesprek M.J. Aarents, 4-9-2013. ³⁸ Gerard Raven, *Ravelijn: 45 jaar vrijwilligerswerk in Amersfoort en omgeving 1964-2009* (Amersfoort, 2009) 9. ³⁹ Vraaggesprek Kees Hoogendoorn 1-11-2018. ⁴⁰ Vraaggesprek Nelleke Jansen 6-9-2018. ⁴¹ Jolande Withuis,

Juliana: vorstin in een mannenwereld (Amsterdam, 2017) 726. Met dank aan Jan Carel van Dijk. ⁴² Vraaggesprek M.J. Aarents, 4-9-2013. ⁴³ De Beaufort e.a., Bergkerk 45-47. ⁴⁴ U 16-1-1961. ⁴⁵ Doopsge. 4, jaarverslag 1960. ⁴⁶ Raven, lutherse gemeente 108. ⁴⁷ Bijvoorbeeld Rem. 21, 10-11-1955. ⁴⁸ U 28-1-1955. ⁴⁹ *Dagblad voor Amersfoort* 24-4-1956.

⁵⁰ U 14 en 23-10, 20-11-1958. ⁵¹ U x-6-1955 en jaarverslag 1955; Rem. 21, 26-9-1955. ⁵² Doopsge. 4, jaarverslag 1959. ⁵³ Vraaggesprek M.J. Aarents, 4-9-2013. ⁵⁴ Archief hervormde gemeente (Bnr. 845) 20, 17-10-1951 en 9-12-1953; Rem. 21,

2-11-1956. ⁵⁵ Rem. 21, 2-11-1956. ⁵⁶ Landelijk bureau Oud-Katholieke Kerk, Archief oudkatholieke parochie H. Georgius, correspondentie 13-12-1959. ⁵⁷ Rem. 21, 30-3-1955.

dit overnemen. Maar over de uitwerking is nog veel discussie gevoerd. Elke zaterdagavond om half acht kwam men een half uur bijeen, waarbij de voorganger wisselde. Zo waren er dat jaar al 28 samenkomsten, wat ongetwijfeld te danken was aan de inzet van de lutherse predikant Maria Monsees. De opkomst was echter matig en soms 'bedroevend', zodat men in 1960 besloot even te stoppen.⁵⁸

NABESCHOUWING

In de pioniersjaren is met volharding gewerkt aan het organiseren van oecumenische activiteiten, maar de opkomst stelde vaak teleur. Alleen Oecumenische Zondag zal bij het kerkvolk zijn doorgedrongen en dan was er slechts een avonddienst.

Consolidatie 1960-1964

De volgende jaren waren een periode van behoud en voorzichtige uitbouw. De twee voorzitters uit deze periode waren minder overheersende personen en pasten daar bij. Annetje Luijt (1914-1990) was verpleegster geweest en pas na de oorlog theologie gaan studeren. In 1954 werd zij doopsgezind predikant in Amersfoort. Zij voelde zich spoedig thuis, maar was de eerste jaren ook verschillende malen ziek.⁵⁹ Haar opvolger als voorzitter noemde haar 'een hele goede collega: buitengewoon prettig en met persoonlijkheid en visie. Het was dus zeker een trekker als voorzitter.'⁶⁰ Een gemeentelid: 'Zij was erg betrokken op Israël en stond ook zeer open voor samenwerking. Zij was een goede vriendin en oudere gemeenteleden, zoals ik, hebben dierbare herinneringen aan haar.'⁶¹ En een tweede: 'Ze was sprankelend, direct, ook in de omgang, helder van geest, preekte heel goed en met overtuigingskracht. Een sterke persoonlijkheid. Toen ik hier in 1965 kwam wonen schakelde zij mij meteen in voor huisbezoek en het Vredesberaad.'⁶² Luijt regelde dat de circulaire van de Oecumenische Raad voortaan naar de kerkenraden gingen en niet alleen naar de afgevaardigden. Ook werden de notulen voortaan in

Marinus Aarents en zijn vrouw in hun Haarlemse tijd, ca. 1968.

Foto: Oud-Katholieke Kerk.

haar eigen kerkenraad voorgelezen.⁶³ Een tegenvaller was dat deze actieve voorzitter in september 1962 haar plaats met de vicevoorzitter moest ruilen om verder te kunnen studeren. Zij bleef tot 1974 predikant in Amersfoort.

Marinus Aarents (1926-2017) was in 1958 de oudkatholieke pastoor geworden, 'in gehoorzaamheid aan de aartsbisschop'⁶⁴ Hij was de enige voorzitter die nog bijtijds een vraaggesprek kon worden afgenomen en herinnerde zich: 'De Oecumenische Raad heeft geen blijvende indruk gemaakt. Het was voor mij dus meer een routineklus, ook het voorzitterschap. Persoonlijk heb ik me wel ingezet voor de oecumene, maar ik kan me geen concrete voorbeelden uit Amersfoort herinneren. Ik had goede contacten met de collega's en was zelfs bevriend met de remonstrantse ds. Frederik Palmboom.'⁶⁵ Aarents werd in 1964 overgeplaatst. Hij was hervormd opgevoed en is in 1973 weer hervormd geworden.

BELEID

Eerder is het Protestants Interkerkelijk Comité genoemd. In 1958 had de Raad dit al uitgenodigd

voor een gesprek over de verschillende standpunten, maar alleen voorzitter dr Hendriks kwam en men beschouwde dit daarom als mislukt. De verhouding werd niet beter toen het Comité in 1961 een boekje over Bijbelgebruik huis aan huis verspreidde. De Raad vond het een gemiste kans om samen te werken. Later dat jaar liep ook een overleg over de kerstnachtdienst mis. Hendriks zag alleen iets in persoonlijke ontmoeting. 'Zeer bewust ziet men het samengaan als groeien naar eenheid in de kerk, niet een contact zoeken van personen', meldde voorzitter Luijt verontwaardigd. Nog twee jaar waren er contacten zonder dat dit iets opleverde.

Natuurlijk bleef samenwerking tussen twee aangesloten kerken veel eenvoudiger en de Raad realiseerde zich goed dat hij daarbij helemaal niet nodig was. Al in 1960 stelden de remonstranten voor dat kerkenraden elkaar onderling zouden ontmoeten om contact en begrip op te bouwen.⁶⁶ Dat gebeurde ook, maar vermoedelijk op bescheiden schaal. Het volgende jaar ontmoette de remonstrantse kerkenraad de middenorthodoxe wijk Sint-Joriskerk van ds. Jaap Swijnenburg. Het gesprek was 'plezierig en openhartig' en er kwam zelfs de mogelijkheid van kanselruil ter sprake; maar daar horen we later niets meer van. Daarna kwam men in 1964-1965 nog vijfmaal samen en dit contact werd ten voorbeeld gesteld voor de anderen.⁶⁷

Swijnenburg (1912-2001) was een belangrijke factor in de oecumene die we nog meer tegen zullen komen. Hij was voorzitter van de Oecumenische Jeugdgraad geweest en werd als predikant gewaardeerd: 'Iemand die uitdagingen wel wilde aangaan en een ruime visie had op het kerkelijk leven in Nederland en zeer zeker op de grote stad. Bovendien hield hij van liturgische vernieuwingen, zonder te veel voor de gemeente uit te lopen.'⁶⁸ 'Hij was een geleerd man, een theoloog, die goed was in processen maar geen echte organisator of pastor. Hij kon zó alle argumenten op een rij zetten, maar evengoed die voor het tegendeel.'⁶⁹ Toen hij 59 was zette hij nog een wijkgemeente op in de nieuwbouwwijk Schothorst.

De remonstranten stelden in 1962 voor om gezamenlijke acties te houden in nieuwe woonwijken, mogelijk als welkomstgroep. Dat soort werk is inderdaad opgezet, maar de kerken vonden elkaar ook daar wel zonder de Raad.

De Raad kwam nog steeds weinig in de publiciteit; men klaagde dat de plaatselijke pers nauwelijks kerkelijk nieuws opnam. Vanaf 1961 zijn er geregeld affiches gemaakt.

GESPREKSAVONDEN

Luijt bereikte in 1961 dat de Raad weer elke maand bijeenkwam. Het aantal aanwezigen groeide naar negentien. Een stimulans was de media-aandacht voor de derde conferentie van de Wereldraad in New Delhi. De volgende jaren bleef men maandelijks bijeenkomen, gemiddeld met vijftien aanwezigen. De lezingen werden geleidelijk ook wat breder van aard: in 1963 bijvoorbeeld over diaconie, over het avondmaal, maar ook over katholieken en gereformeerden.

OECUMENISCHE DIENSTEN

De dienst op Oecumenische Zondag was in 1962 terug in de Sint-Joriskerk. Het volgende jaar vond deze plaats in de nieuwe Johanneskerk aan de Westsingel; er kwamen 250 mensen, misschien omdat ook de jongerencantorij er was.

Een ander initiatief van Luijt was de *oecumenische kerstnachtdienst*. Haar voorstel was in 1959 niet meteen goed gevallen. De Raad wilde de populaire kerstsamenzang van Renske Nieweg in de Markthal niet in de wielen rijden; vermoedelijk was dit de al eerder genoemde dienst van het Protestants Interkerkelijk Comité. De eerste dienst vond een jaar later plaats in de Nieuwe Kerk en werd 'zeer goed bezocht'.⁷⁰ In 1961 waren er kerstnachtdiensten in Sint-Joris- en Bergkerk, waarvoor verschillende kerken hun eigen dienst schrapten. 'Steeds meer wordt beseft, dat we als christenen in deze nacht samen de geboorte van onze Heer willen gedenken.' Er werden 2000 liturgieën gestencild. Daarmee waren deze diensten dus al succesvoller geworden dan Oecumenische Zondag.

⁵⁸ U jaarverslag 1955; archief lutherse gemeente (Bnr. 170) 8, 17-5-1956; Rem. 21, 9-1- en 14-3-1957, 29-5-1960; Doopsg. 4, jaarverslag 1959. ⁵⁹ Doopsg. 4, jaarverslagen 1954, 1956, 1962. ⁶⁰ Vraaggesprek M.J. Aarents, 4-9-2013. ⁶¹ Vraag-

gesprek Mw. Guus Leguijt, 2-9-2013. ⁶² Vraaggesprek Nelleke Jansen 6-9-2018. ⁶³ Doopsg. 4, 10-4- en 7-5-1962. ⁶⁴ Van der Velde, Sint Joris 186. ⁶⁵ Vraaggesprek M.J. Aarents, 4-9-2013.

⁶⁶ Rem. 218, 29-5-1960. ⁶⁷ Archief hervormde gemeente (Bnr. 845) 899. ⁶⁸ Berend Greveling, *Herinneringen aan de Hervormde wijk Liendert Schothorst (wijk 3) in Amersfoort*

[typoscript 2010] (archief wijkgemeente De Hoeksteen, Bnr. 861, inv.nr. 197). ⁶⁹ Vraaggesprek Wim Lamme, 3-1-2019. ⁷⁰ Rem. 218, 29-5-1960; Doopsg. 4, jaarverslag 1960.

BEWIJS VAN TOEGANG f 0,25.
DEUREN OPEN OM 7.30 UUR.
INGANG HOF.

komt allen tezamen
komt verheugd van harte

volkskerstzang

op ZATERDAG 22 DECEMBER 1962 n.m. 8.00 uur
in de St. Joriskerk.

(Vooraf Carillonspel van 7.30—7.45 uur)

Met medewerking van:

Koperblazers van de Amersfoortse Muziekschool,
o.l.v. A. C. van der Weijde

Gemengd koor, samengesteld uit leden van:

Amersfoorts Jongenskoor
Bergkerkkoor
R.K. Brücknerkoor
Parochieelkoor „St. Caecilia“
St. Joris kerkkoor
Herv. Kerkkoor Wijk 7
Het Nederlandse Lied
Chr. Gem. Zangver. „Soli Deo Gloria“
Arb. Zangver. „De Stein des Volks“
Toonkunst Dameskoor
Toonkunst Oratoriumvereniging
Amersfoorts Chr. Gem. Koor
Remonstrants Kerkkoor.

Het geheel onder leiding van: Miep Zijlstra.

Aan het orgel: Willem Hülsmann.

Toespraak: Ds. Joh. Langstraat van Arnhem.

Strooibiljet voor de volkskerstzang in de Sint-Joriskerk, 22-12-1962.

In 1962 waren er twee diensten in Sint-Joriskerk en Markthal (later dan de bijeenkomst van Renske). Bij deze *volkskerstzang* waren leden van dertien koren en een koperblazersensemble, met een kerstverhaal van burgemeester De Widt. Daarnaast waren er nachtdiensten op drie andere plekken. De jaren erna hoefde de Raad zelf alleen die in de Johanneskerk te organiseren.

Het oecumenisch avondgebed vond in 1961 weer elke week plaats, maar het 'blijft een probleem'. Toen de Jeugdraad twee jaar later een avondgebed ging houden was dat een goed excuus om er zelf mee te stoppen. Op zich was het jammer dat hiermee de mogelijkheid van een wekelijkse bijeenkomst wegviel, maar aansluiten bij kerkelijke feestdagen leverde meer op.

Tenslotte organiseerde de Raad samen met de Jeugdraad vanaf 1963 elke avond een bijeenkomst in

de Gasthuiskapel tijdens de jaarlijkse Week van Gebed voor de Eenheid der Christenen (kortweg Gebedsweek). Het verrast dat dit pas nu gebeurde, omdat er al in 1955 over was gesproken.

NABESCHOUWING

Terwijl de gespreksavonden weer opleefden werden er nieuwe vormen gevonden door aan te sluiten bij de Gebedsweek en Kerstmis. De wekelijkse bijeenkomsten verdwenen echter en daarmee werd de oecumene voor het kerkvolk een incidenteel gebeuren.

Nieuw elan 1964-1969

De laatste voorzitter was Jaap Smids (1913-1994); ook niet overheersend, maar wel effectief. Hij was hervormd ziekenhuispredikant in De Lichtenberg (1964-1978) en bereikte daar meteen dat het pastoraat heel anders werd aangepakt.⁷¹ Na zijn emeritaat bleef hij hier wonen en was hij actief in het pastoraat van de Johanneskerk. Uit de stukken komt hij over als een man met duidelijke visie en overtuigingskracht. Een doopgezinde: 'Hij was vriendelijk en open, weloverwogen, kwam direct voor zijn mening uit.'⁷² Een collega eind jaren tachtig: 'Hij was een hartelijke bewogen man, die vanuit het Evangelie naast mensen stond.'⁷³ Een jongere: 'Smids was ruimdenkend en pastoraal, innemend, warm. Hij was zachtaardig, bewoog mee, afwachtend en daarmee misschien geen goede voorzitter, omdat er minder gebeurde. Maar ik zag tegen Smids op en door zijn karakter dwong hij respect af, accepteerde je zijn gezag toch.'⁷⁴

Smids had ook een goede secretaris in Liesbeth van Dorsser Keus-Snellen (1906-2000). Haar gehandicapte man was lid van de remonstrantse kerkenraad en van de Oecumenische Raad en verder directeur van het Spoorwegmuseum. Liesbeth had zelf geen betaald werk en vond het secretariaat aantrekkelijk. 'Het paste helemaal bij de vrouw en bij het tijdsbeeld van de remonstranten. Zij was vriendelijk en geïnteresseerd.'⁷⁵ 'Het was een schat

van een mens, prettig, hartelijk, deelnemend, chic.'⁷⁶ Een jongere: 'Zij bleef op afstand en was zwijgzaam in een grote groep. Zij notuleerde liever.'⁷⁷

Door het toegenomen werk kreeg de Raad in 1965 een moderamen van vier leden. Pas twee jaar later kwam er een vertegenwoordiger van de Oecumenische Jeugdraad bij. De Raad had toen zelf twee afgevaardigden in de werkgroep Burgerij en Overheid van de gemeente Amersfoort. Eerder was ook voorgesteld de secretaris te gaan betalen. Dat idee kwam eind 1967 terug, waarbij ook de publiciteit in het pakket kon komen. Liesbeth beaamde dat haar werk voor een vrijwilliger teveel was. Toch is een betaalde kracht pas gekomen na de doorstart van de Raad in 1969.

BELEID

Net als eerder hield de Raad zich ver van pacifisme, bijvoorbeeld toen Kerk en Vrede in 1966 folders wilde laten uitdelen en er dat jaar meer organisaties protesteerden tegen de oorlog in Vietnam. Een doopgezinde verbaasde zich over de eerste gereformeerden en katholieken die zij tegenkwam: 'De vredesbeweging sprak hen niet aan.'⁷⁸ Wel waren er voortaan oecumenische diensten in de Vredesweek.

Zoals in 1954 al twee ideeën over oecumene leefden, samenwerking dan wel eenwording, zo bleef de raad ook later op twee gedachten hinken. In 1964 stelde ds. Van Loenen (Johanneskerk) dat de oecumene niet verder kwam zonder plan. Hij sprak zelf over 'Hoe komen wij uit dit immobilisme'. Op de volgende vergadering ging hij verder: 'Konkreet en zakelijk, maar zeker ook gelovig gaan werken aan de ene kerk'. Liefst met de katholieken, maar een protestantse kerk leek nu wel het meest haalbaar. De oecumene moest nu echt gaan leven in de gemeenten, dus van onderaf.

Voorjaar 1965 raakte de Raad zelfs in mineur door tegenvallende opkomst; ook kwamen er te weinig geestelijken. 'In deze lauwe sfeer kan de eenheid nooit gestalte krijgen.' Men wist wel hoe het dan moest: een veel krachtiger aanpak, betere voorbereiding en per

wijk diensten combineren. Intussen putte de Raad wel hoop uit de landelijke ontwikkelingen, die de lang verwachte versnelling leken te geven; daar komen we nog op terug. Dat jaar vond er ook een regionale contactdag plaats in het Amersfoorts Lyceum (nu Corderiuscollege).

Ook in 1965 voerden doopsgezinden en remonstranten verschillende malen gesprekken met vrijzinnige hervormden; zij wilden discussieavonden organiseren waaraan ook de lutheranen zouden deelnemen. De eerste twee gingen nu echt samenwerken: zij zetten voor 1967/1968 een gezamenlijk winterprogramma op en de doopsgezinden werden betrokken bij het vinden van een nieuwe remonstrantse predikant. Begin 1968 werden de kerkdiensten gecombineerd, waarbij de gebouwen afwisselend gebruikt werden. Onder het motto Open Tafel at men op werkdagen ook wel samen.

Begin 1966 ontmoette de Raad de kerkenraad van Swijnenburg. Daarbij werden meteen de nieuwe *Richtlijnen voor plaatselijk oecumenisch werk* van de landelijke raad besproken. De gedachte daarachter was dat het niet meer vrijblijvend verder kon en dat de gemeenten moesten worden toegerust om oecumenisch te leren denken. De Raad beseftte dat oecumene niet meer naast het gewone kerkenwerk kon, maar dit deels moest vervangen. Swijnenburg: 'We durven het nog niet aan om ons *samen* te beschouwen als gemeente des Heren'. Smids wilde zelf kerkbesturen gaan bezoeken om belemmeringen op te sporen. Wat hij daarna bereikte lezen we in het hoofdstuk over verbreding.

De financiën bleven intussen een voortdurende zorg. De Raad kreeg in 1963 de Gasthuiskapel in beheer (naast de Mannenzaal aan de Westsingel). Dit werd het Oecumenisch Centrum dat vooral door de Jeugdraad is gebruikt, maar de exploitatie bracht veel meer financiële risico's. Daarom moest de ledenbijdrage toch omhoog naar f25. De inkomsten bereikten in 1964 een hoogtepunt van f2.176. De laatste twee jaar was er steeds een tekort op de jaarrekening.

⁷¹ K.L. Koopmans, *60 Jaar De Lichtenberg* [Amersfoort 1991] 87. ⁷² Vraaggesprek Nelleke Jansen 6-9-2018. ⁷³ Vraaggesprek ds. Bert Prinsen, 5-9-2018. ⁷⁴ Vraaggesprek Kees Hoogendoorn 1-11-2018.

⁷⁵ Vraaggesprek Arriën Kruyt, 6-9-2018. Er is een Liesbeth van Dorsser Keusprijs voor vrouwenemancipatie, vernoemd naar de gelijknamige kunstenaar (1931-1999) die zelf een beeld als wisselprijs had gemaakt. Zij was een dochter van

de 'secretaresse'. ⁷⁶ Vraaggesprek Nelleke Jansen, 6-9-2018. ⁷⁷ Vraaggesprek Kees Hoogendoorn 1-11-2018. ⁷⁸ Vraaggesprek Nelleke Jansen 6-9-2018.

PUBLICITEIT

Toen de Raad in 1964 tien jaar bestond kwam er een tentoonstelling in de Gasthuiskapel. Vermoedelijk waren het opnieuw foto's. Er kwamen maar 200 bezoekers. Verder was er een geslaagde muziekavond *Het credo als muzikale inspiratie*. Ten slotte een openluchtshow met koren en muziek op het plein Zonnehof, die ook teleurstellend weinig bezoek trok. Een derde tentoonstelling paste bij de Vredesweek van 1967. Deze reizende expo was hier mogelijk geworden dankzij vervoer en inrichting door de Raad. Het bezoek was opnieuw matig.

Vanaf 1966 had de Raad een goed jaar lang een Commissie voor Pers en Propaganda met drie personen. Ook kwam er die zomer een folder met diensten en jongerenactiviteiten, die de VVV onder toeristen verspreidde. Al zes jaar eerder was dit plan bedacht voor de vele dienstplichtige soldaten in de stad.

GESPREKSAVONDEN

In de drie laatste jaren 1966-1968 was het gemiddeld aantal aanwezigen nog steeds veertien. De top van 22 werd in 1968 tweemaal gehaald in verband met de doorstart. De lezingen gingen nu ook over religie in de kunst en de rol van kerken in de nieuwe stadswijken, soms samen met de Jeugd Raad. Verder kwamen de binnenstadkerken in 1966/1967 met een winterprogramma van gesprekskringen; de zeven kringen van 1968/1969 werden zelfs alle volgeboekt. De tien pastores hadden nu een Oecumenisch Overleg van de Amersfoortse Binnenstad.

OECUMENISCHE DIENSTEN

Omdat het aantal belangstellenden groeide werd de dienst op Oecumenische Zondag 1965 gespreid over drie locaties. Dat jaar waren er voor het eerst geen andere hervormde avonddiensten meer. Dit was opvallend, omdat de orthodoxe wijken er niets in zagen. De Raad had er wel vijf jaar op moeten aandringen. Twee jaar later werden de diensten zoveel mogelijk per wijk georganiseerd.

Ook de Gebedsweek verliep naar tevredenheid.

In 1966 was de Gasthuiskapel elke dag open vanaf 17 uur en kwamen er gemiddeld 45 mensen. 's Avonds was er ook steeds een cantonier of muziek bij. Verder waren er drie middagen in de Johanneskerk met 340 bezoekers en een samenzangavond. Het volgende jaar waren er zeven extra locaties. Muziekleraar Henk Waardenburg organiseerde ook zangavonden voor scholen. In 1968 zorgden de wijkcomités voor diensten in vier kerken.

In 1966 werd er opnieuw een Liturgiecommissie ingesteld; de oude was dus verdwenen. Hiermee konden negen oecumenische diensten door het jaar worden georganiseerd en een jaar later elf, in 1968 echter slechts drie. Ondanks de vele pr viel de opkomst tegen, waardoor er zelfs een financieel tekort was. In de twee eerste jaren trokken Franstalige diensten ook nog 250 scholieren.

De vrijzinnige leden hadden al heel lang aangedrongen op een *oecumenisch* of *open avondmaal* (de katholieken noemden het *intercommunie*) en kanselruil. In 1960 had de Raad er een enquête over gehouden. Monsees meende: 'Het zij geen demonstratie, maar resultaat van wezenlijk besef van eenheid'.⁷⁹ Maar de hervormden aarzelden omdat zij een heel andere visie op de betekenis van het avondmaal hadden. Eerst was meer overeenstemming in leer en belijden nodig. Typerend was de reactie van de Ontmoetingskerk: 'Hoe groot is helaas de gescheidenheid nog binnen de eigen kerkgrenzen, zodat zelfs daar het gesprek volkomen is vastgelopen, terwijl het contact met die kerken die ons het meest naast staan, nog niet eens is begonnen. ... Hierbij zoeken men allereerst wat samenbindt en verenigt'.⁸⁰ Ook de jaren daarna waren er fikse discussies die niets opleverden. Wel nodigde de Bergkerk de doopsgezinde gemeente in 1963 uit voor een open avondmaal.

Pas in 1966 kwam het avondmaal weer ter sprake in de Raad. Smids was er als ziekenhuispredikant al aan gewend en kon een begin te maken met de kerken die geen bezwaren hadden. Zo hield de Bergkerk op Oecumenische Zondag weer een open avondmaal, waarin Smids voorging. Het leverde een volle kerk op.

NABESCHOUWING

Alles bij elkaar bereikte de Raad de laatste vijf jaar weer meer. Vooral de incidentele oecumenische diensten kregen meer aandacht en eindelijk was er een oecumenisch avondmaal mogelijk. Gemeten naar het totale aantal leden van de deelnemende kerken bleef de oecumene eerst nog een marginaal verschijnsel. Een voorzichtige doorbraak kwam echter met de deelname van rooms-katholieken en gereformeerden. Voordat we daar aan toekomen moeten de activiteiten van de jongeren nog aan bod komen.

De Oecumenische Jeugd Raad

Het werk van de Oecumenische Raad had veel raakvlakken met de Jeugd Raad. Het doel daarvan was blijkens het reglement van 1961: jongeren bekend te maken met de oecumenische gedachte door middel van gesprekken, kringen, diensten, hulpverlening en toneel. De Raad wilde hen vooral vrij laten en gaf hen een subsidie; in 1961 was dat f200, destijds een aardig bedrag. De samenwerking tussen de twee raden was prima. De jongeren kwamen naar de activiteiten van de Raad en hielpen ook praktisch mee.

Het succes van het jeugdwerk was mede mogelijk doordat de hervormde predikanten Elderenbosch, Smids en Swijnenburg er veel energie in staken. De laatste was rond 1957 zelf voorzitter van de Oecumenische Jeugd Raad. Dat gold ook voor ds. Nico Steenbeek (1913-1981), in 1944-1960 voorzitter van de landelijke Hervormde Jeugd Raad, die vanuit Amersfoort werkte. Hij was lid van de Bergkerk en later ook van de hervormde synode. Steenbeek kreeg in 1950 zelfs post van de afgetreden koningin Wilhelmina, die de oecumenische beweging als een ideaal van eenheid en vernieuwing zag: 'Het is mijn overtuiging dat Christus de kerken wil opheffen tot Zijn universele Kerk. Zij moeten zich daartegen niet verzetten door vast te houden wat zij moesten kunnen prijsgeven'.⁸¹

De Raad heeft de Jeugd Raad in 1966 zelfs gered met een doorstart door moderamenlid J.D. van Oenen, die werd uitgeleend als voorzitter. Dat was na de verhuizing van secretaris Mej. H. den Dulk.

Vier jaar lang had de Jeugd Raad gebloeid door het enthousiasme van deze jonge onderwijzers; zij werd 'de voortrekster in Amersfoort' genoemd.⁸²

De jongeren waren zoals hierboven bleek de eersten die oecumenische activiteiten ontplooiden. De maandelijks jeugddiensten werden geleid door de lutherse predikant Marie Monsees, die er in de jaren dat ze elders predikant was speciaal voor terugkwam.⁸³

HONDERDEN JONGEREN

Intussen startte de Bergkerk in 1960 of 1961 met maandelijks *rond-de-20-diensten*. Deze vonden plaats op zondagavond en hadden een vaste liturgie, die weinig afweek van een gewone dienst maar met al die jongeren een speciale ervaring werd. Daardoor steeg het bezoek en groeide het uit tot een oecumenische activiteit die de Jeugd Raad in 1963 overnam. Vier jaar later bleek de groep die wekelijks in de Bergkerk samenkwam voor het avondgebed te zijn aangegroeid tot bijna 300, inclusief rooms-katholieken en gereformeerden.

Daarnaast hadden de jongeren een scala aan eigen activiteiten. Die trokken geregeld tegen de honderd jongeren. Thema-avonden waren het eenvoudigst te organiseren: in 1957 was er al een over het vredesvraagstuk en de dienstplicht.⁸⁴ Drie jaar later startte een *oecumenische gesprekskring*, die vaak in de Bergkerk samenkwam. Later volgden bijeenkomsten voor belijdeniscatechisanten en in 1966 een retraiteweekend onder leiding van een Taizébroeder. Ook bestond lange tijd de wens van een eigen sociëteit; die van de hervormden en gereformeerden waren kennelijk niet aantrekkelijk of toegankelijk. De jongeren gingen intussen naar een populaire niet-kerkelijke soos in de verlaten Soplafabriek aan het Smallepad. De Jeugd Raad kreeg begin 1968 de Soplajongeren op bezoek en met 200 aanwezigen hadden ze ernstige gesprekken. Daarna wisselden zij vertegenwoordigers uit en verzorgde de Jeugd Raad een thema-avond in het Soplacentrum.

⁸¹ Cees Fasseur: *Wilhelmina: Krijgshaftig in een vormeloze jas* ([Amsterdam] 2001) 552. Met dank aan Henk van Tilburg.

⁸² *Amersfoortse Courant* 2-11-1963. ⁸³ Raven, lutherse gemeente, 107. ⁸⁴ U 23- en 28-1, 10-10-1957.

⁷⁹ Aantekening ds. Monsees op doorslag 29-4-1960; Rem.218, 29-5-1960.

⁸⁰ Archief Ontmoetingskerk (Bnr. 864) 2, 3-6-1960.

Inspiratie kon worden opgedaan op congressen van de landelijke Oecumenische Jeugdraad. In 1959 werd die in Amersfoort gehouden: een weekeinde met een dienst in het Corderiuslyceum. Vermoedelijk waren de jongeren de belangrijkste groep deelnemers aan een *oecumenische ontmoetingsdag Amersfoort Sjaloom*, die in 1964 werd gehouden. De Jeugdraad organiseerde het volgende jaar een *oecumenische jeugddag* in de Johanneskerk, samen met de VCJC; iets wat de landelijke Jeugdraad niet was gelukt.⁸⁵ In 1967 gingen Amersfoortse jongeren naar een congres in Rotterdam, waar zij veel politiek getinte inspiratie opdeden. Het gesprek ging dat jaar vooral over het armoedevraagstuk, Vietnam, kernwapens en bevolkingsexplosie, onderwerpen die de Oecumenische Raad zoals gemeld juist vermeed.

OECUMENISCH CENTRUM

De bloeiperiode van de Jeugdraad begon toen de Oecumenische Raad de Gasthuiskapel overnam. Die kwam in 1963 vrij doordat de Vereniging van Vrijzinnig Hervormden de Johanneskerk liet bouwen. De regenten van het Sint-Pieters- en Bloklandsgasthuis stelden er wel voorwaarden aan: elke zondagmorgen om 9 uur moest er een dienst zijn waar ook de bewoners van het gasthuis gebruik van konden maken en energie en schoonmaak waren voor rekening van de Oecumenische Raad.

Secretaris van de beheerscommissie was de al genoemde Den Dulk, die feitelijk het meeste werk deed. De jongeren maakten enthousiast de kapel schoon en richtten die in. Ze kregen het niet cadeau, want de kachel gaf te weinig warmte. Dat werd pas opgelost bij een renovatie twee jaar later, waar de jongeren het meeste werk voor deden.

Na de zomer van 1963 startte het *morgengebed* op zondag. Voor de jongeren was 11 uur beter te doen en de dienst duurde een half uur. Er waren honderd zitplaatsen. De senioren van het gasthuis kwamen echter nauwelijks en de Jeugdraad wilde liever dat de jongeren naar hun eigen kerk gingen. Al na het eerste seizoen stopte men.

Meer succes had een activiteit die gelijktijdig opnieuw startte, het *oecumenisch avondgebed*.

Dat was eerder dat jaar elke avond gehouden in de Gebedsweek, de Veertigdagentijd (vasten) en met Pinksteren en beviel zó goed dat dit nu wekelijks werd, op woensdag maar al snel op vrijdag. Na het Avondgebed van een half uur volgden een broodmaaltijd en een nagesprek, dat overigens vrij snel eens per maand werd. De avond was een belangrijke en populaire ontmoeting. Vanaf het begin was er eerder op de dag een *middagpauze-dienst* van twintig minuten; die trok gemiddeld maar tien mensen. Verder kon je die jaren op zaterdagmiddag de leestafel bezoeken en leetuur kopen. In de Gebedsweek van januari 1965 organiseerde de Jeugdraad opnieuw elke dag het avondgebed.⁸⁶

Toen Den Dulk in 1966 vertrok was er niet zomaar een andere kapelbeheerder te vinden. De jongeren trokken naar de Bergkerk. Daarna waren in

Affiche voor de activiteiten in de kapel, [1963] (uit U).

85 U 8-11-1965. 86 U 8-1-1965.

de kapel alleen nog enkele huwelijken en moest Liesbeth van Dorsser Keus het beheer doen.⁸⁷

De Jeugdraad was een belangrijke stimulans voor de Oecumenische Raad, maar de jongeren beliepen steilere bergen en dalen. Na de doorstart van de Raad in 1969 was de fut eruit en zou men de jonge bondgenoot moeten missen. Het jeugdwerk viel terug op de kerken zelf. De Hervormde Jeugdraad werkte vanaf 1973 wel oecumenisch en een jaar later kreeg de Raad van Kerken een werkgroep Jeugd- en Jongerenwerk, maar die heeft vermoedelijk maar kort bestaan.

Op weg naar verbreding

Intussen groeide overal een positievere houding tegenover oecumene. Zo kreeg het eerste bezoek van een Anglicaanse aartsbisschop aan de paus in 1961 veel aandacht in de media. Vooral jonge mensen werden ongeduldig; in datzelfde jaar riepen achttien hervormde en gereformeerde predikanten hun kerken op om haast te maken met hereniging. Inderdaad ging er ook in de gereformeerde synode een andere wind waaien, omdat de ware-kerkgedachte was verdwenen. Zo verscheen er in 1965 een constructief rapport over oecumenisch avondmaal.⁸⁸

Met het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) werden ook de rooms-katholieke luiken opengegooid. Er kwam een Pauselijke Raad voor de Bevordering van de Eenheid der Christenen, een wens van de paus zelf. De katholieken maakten een duizelingwekkende liturgische vernieuwing mee die lang niet iedereen kon bijhouden; in Nederland nog sterker dan elders. Hoewel al eind jaren zestig een reactie inzette had aartsbisschop Alfrink inmiddels voldoende basis gelegd om de katholieken nu wél een rol te laten spelen in de oecumene.⁸⁹

Ook al was de Oecumenische Raad in Nederland een antwoord op de krachteloze vooroorlogse raad, ook zelf ervoer hij in

toenemende mate een gebrek aan bevoegdheden. Landelijk voorzitter E.J. Beker ontwierp najaar 1964 een plan voor een raad van protestantse kerken die echt ging werken aan hereniging van bovenaf. 'In de oecumene dient het wilsprobleem als fundamenteel beslissend aan de orde te worden gesteld ... op zo kort mogelijke termijn'. Zijn ideaal was één Evangelische Kerk van Nederland, waar alle gemeenten ook lid van konden worden. Maar Beker was uiteindelijk te radicaal; maximale samenwerking was een reëler doel.⁹⁰

In 1965 lanceerde de doopsgezinde ds. H.B. Kossen het plan voor een Gemeenschap der Kerken te Zeist, waarbij hij uitging van plaatselijke samenwerking, dus van onderaf. Zeven kerken verbonden zich een jaar later tot optimale samenwerking, ook gereformeerden en katholieken. Omdat de kerkbesturen zelf lid waren was het niet vrijblijvend meer. Begin 1967 kwamen liefst 1300 mensen naar Zeist voor een landelijke presentatie. Kort daarna namen drie andere steden het model al over.

De landelijke Raad kwam in 1968 met nieuwe statuten en richtlijnen, die eerst nog uitgingen van hereniging maar al snel spraken van een vorm 'waarbij een zo groot mogelijk aantal kerken effectief zou kunnen samenwerken'.⁹¹ Door deze aanpassingen konden de rooms-katholieke en gereformeerde kerken wél meedoen. Op 21 juni 1968 werd de Oecumenische Raad omgezet in de Raad van Kerken in Nederland.

TOENADERING IN AMERSFOORT

Toen de rooms-katholieke en gereformeerde kerken nog elke vorm van oecumene afwezen waren er plaatselijk wel degelijk gesprekken over de kerkmuren. Al bij de oprichting van de Amersfoortse Raad in 1954 wist men dat onder de gereformeerde leden de belangstelling groeide; bij enkele raden in andere steden waren zij gastlid.⁹²

87 Archief Raad van Kerken 15, 22-4-1969; 46, logboek Gasthuiskapel 1963-1966. 88 Gerard Dekker, *De stille revolutie: de ontwikkelingen van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990* (Kampen 1992); zie ook de boeken van James Kennedy, met name *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam, 1995).

89 Zie ook Ton van Schaik, *Alfrink: een biografie* (Amsterdam 2003) en E. Simons, *Het verraad der clercken: intellectuelen en hun rol in de ontwikkelingen van het Nederlandse katholicisme na 1945* (Baarn, 1987). 90 Noordegraaf, Raad van Kerken (noot 13) 16. 91 Noordegraaf, *ibidem* 16. 92 U 22-10-1954.

In het hervormde kerkblad stond in 1960: 'de gescheidenheid ... moet op onze gewetens drukken als een ondraaglijke last, die tot diep berouw en bekering brengt'. Twee jaar later legden de hervormden en gereformeerden van Amersfoort een eerste contact, maar het leverde vooralsnog niets concreets op. In 1964 gingen zij in enkele wijken af en toe gezamenlijke diensten houden en de Bergkerk organiseerde vanaf het volgende jaar diensten met afwisselend protestantse en katholieke voorgangers.⁹³ Maar toen de gereformeerde synode dat jaar geen bedenkingen meer had tegen aansluiting bij de Wereldraad met haar politieke agenda gaf dat in de kerk van Amersfoort en ook elders nog wel commotie.⁹⁴ Ook waren de cultuurverschillen nog niet overwonnen. Een doopsgezind gemeentelid over de gereformeerden toen: 'Zij deden voorzichtig mee maar bleven altijd op afstand, zeker tegenover ons.'⁹⁵

Ook groeiden nu hartelijke betrekkingen tussen de twee katholieke kerken aan 't Zand. Kok was betrokken bij oriënterende besprekingen tussen de kerkgenootschappen in 1964, die twee jaar later leidden tot een gemeenschappelijke viering in Utrecht.⁹⁶ Daarna kwamen er in Amersfoort elke donderdagavond *passiestonden* en een gemeenschappelijke *preach-in*. Vanaf 1975 zouden oudkatholieken en lutheranen een traditie opbouwen van gezamenlijke kerkdiensten.

De Oecumenische Raad in Amersfoort deed ook zelf haar best. In 1962 nodigde hij de rooms-katholieken en gereformeerden uit om naar de activiteiten te komen en zitting te nemen in de Jeugdraad. Aan de volkskerstzang namen dat jaar twee katholieke koren deel. Twee jaar later stuurden beide denominaties *gastleden* (ook *waarnemers* genoemd) naar de Raad. De gereformeerde ds. Dick Zijlstra was op de tweede avond van dat jaar aanwezig, maar remde het optimisme omdat 'de waarheidsvraag niet omzeild mag worden, zelfs al zou men in deze problemen blijven steken'. Bemoedigend was dat nu een gereformeerde en

twee rooms-katholieken in de Kapelcommissie plaatsnamen en dat beide kerken deelnamen aan de Gebedsweek van januari 1965.

Het plan-Beker werd in Amersfoort verschillend ontvangen. De lutheranen begonnen graag landelijk, maar de Raad was zelf echter kritisch, vooral over de grondslag. Smids zag meer in het plan-Zeist. Ook de Amersfoortse gereformeerden en remonstranten geloofden in groei van onderaf, omdat elke plaatselijke situatie weer anders was.⁹⁷ Begin 1967 ging de Amersfoortse Raad met elf personen naar de presentatie in Zeist. Dat najaar kwam Kossen tweemaal naar Amersfoort om over zijn ervaringen te vertellen; hij trok eerst 22 en daarna 59 belangstellenden.

DOORBRAAK

De samenwerking kwam in 1966 echt van de grond dankzij de actieve inzet van gereformeerden en rooms-katholieken. In de Gebedsweek deden liefst vijf rooms-katholieke en twee gereformeerde voorgangers mee. Bovendien kwamen de populaire rooms-katholieke bisschop Rinie Bekkers en de hervormde ds. N.K. van den Akker uit Den Bosch in de Bergkerk vertellen over oecumene. In het Soesterkwartier begon een kring van hervormden en rooms-katholieken. In de nieuwbouwwijk Randenbroek werkten gereformeerden, hervormden en katholieken samen in een Interkerkelijke Commissie, voor welkomstwerk en later ook oecumenische diensten zonder avondmaal. Op Oecumenische Zondag kwamen liefst 700 mensen naar de Nieuwe Leusderkerk (de latere Fonteinkerk). Voor het eerst werd zo een gereformeerde kerk opengesteld voor een oecumenische activiteit, een 'feestelijk begin van een nieuw tijdperk'. Er waren veel gereformeerden aanwezig, terwijl anderen naar hervormde kerken gingen. De volkskerstzangavond vond plaats in de gereformeerde Grachtkerk, met een toespraak van de bekende rooms-katholieke mediapater Leopold Verhagen.

Toch zijn de Amersfoortse gereformeerden en katholieken nooit volwaardig lid geworden van de Raad, terwijl dat in dat jaar al gold voor respectievelijk 93 en 81% van alle raden in Nederland.

Bij de Gebedsweek 1967 was de landelijke Katholieke Kerk voor het eerst mede-organisator. De rooms-katholieke pater Van Enkevort, 'een warm en ruimdenkend man',⁹⁸ kwam nu in het moderamen van de Raad in Amersfoort, maar verder kwam maar éénmaal een kapelaan. Pastoor Bruggeman van de Heilig Kruis (Kruiskamp) meldde 'tot zijn spijt' dat de tijd nog niet rijp was. Pas aan het einde van het jaar zegde deken Gerard van Leer in de tweede vergadering over Zeist de medewerking van de rooms-katholieken toe. Intussen bleven de drie orthodox-hervormde wijken weg wegens 'grote weerstand tegen samenwerking met rooms-katholieke christenen'.

Dat jaar kreeg de hervormde Emmakerk een nieuwe predikant, A.J. Jorissen. Hij kende de gereformeerden al uit zijn studietijd en haalde de samenwerking met collega Dick Zijlstra aan, te beginnen met een kerstnachtdienst. De gereformeerden in het Soesterkwartier stonden daar ook meer voor open omdat zij na de Vrijmaking maar een klein groepje waren.⁹⁹ De gereformeerde synode wees echter gewone gezamenlijke diensten nog af, laat staan een oecumenisch avondmaal; dat laatste zou pas in 1970 mogelijk worden in het kader van Samen op Weg met de Nederlandse Hervormde Kerk. De gereformeerden hadden ook eind 1967 nog steeds enige reserve over de grondslag van de Raad en hun predikanten kwamen verder niet meer naar vergaderingen. De Nieuwe Leusderkerk wilde wel een ontmoetingsdienst met katholieken ter kennismaking.

Een impressie van de gang van zaken kon de auteur pas na lang zoeken vinden. In 1967 werd de 22-jarige Kees Hoogendoorn een van de gereformeerde afgevaardigden. Hij was jeugd-ouderling in de Grachtkerk en bestuurslid van het Gereformeerd Jeugdwerk: 'Ik houd wel van verandering, vind nieuwe dingen boeiend, wil verkennen, stel vragen vóór ik oordeel. Ds. Gerrit Hengeveld van de Nieuwe Leusderkerk genoot van

Het huidige logo van de Raad van Kerken.

de Oecumenische Raad en stuurde mij er heen als toevoerder. Vermoedelijk vond men het wel handig dat de predikanten zo op afstand konden blijven. De leden van de Raad waren allemaal erg aardig tegen me. Ik vertelde over de vergadering in onze kerkenraad, want ik besefte dat de gereformeerden nog niet zo ver waren.¹⁰⁰

OP WEG NAAR DE RAAD VAN KERKEN

In 1968 werd de samenwerking van de drie grote kerken gereformeerd, hervormd en katholiek eindelijk intensiever. In de Gebedsweek was er op zondag een oecumenische hoogmis in de Sint-Franciscus-Xaveriuskerk; Van Leer en de andere binnenstadspastores kwamen door het middenpad naar voren lopen als teken 'dat wij als kerken deze dienst als iets van onszelf beschouwen'. Verder waren er avonden voor alle drie in de Bergkerk en acht themagespreksavonden in het Soesterkwartier. Ook in de nieuwe woonwijk Liendert vergaderden hervormde en gereformeerde kerkenraden een keer samen.

Dat voorjaar koos de Raad na veel discussie voor de bijbelse grondslag zoals de landelijke Raad van Kerken in oprichting die had geformuleerd. Men zou een doorstart maken als Raad van Kerken Amersfoort, een naam die niet iedereen meteen aanstond. Er kwam een overgangscmissie om statuten te maken; hierin moesten de dagelijkse besturen van de lidkerken zelf zitting nemen. Zo zat Van Leer voor het eerst naast twee gereformeerden. Men realiseerde zich goed dat er geen sprake was

⁹³ James Kennedy, 'De dominee van Amersfoort: religie in de Keistad tijdens de jaren 60', *Fleहित: jaarboek 5* (2004) 35-49, ald. 41. ⁹⁴ *Amersfoorts Kerkblad* 26-2- en 25-6-1965. ⁹⁵ Vraaggesprek Nelleke Jansen 6-9-2018. ⁹⁶ Van der

Velde, Sint Joris 186-187. ⁹⁷ Rem. 267, 5-5-1965; zo ook een circulaire van de landelijke Broederschap: 270, 27-1-1966.

⁹⁸ Vraaggesprek Kees Hoogendoorn 1-11-2018. ⁹⁹ *Amersfoortse Courant* 29-12-1973. ¹⁰⁰ Vraaggesprek Kees Hoogendoorn 1-11-2018.

van een fusiewens, maar van goede samenwerking. De verantwoording lag bij de lidkerken zelf; het werk moest in de wijken gebeuren. Wel bleef men nog van mening verschillen wat de relatie met de wijkcommissies moest zijn.

Nog in oktober sloeg weer de vrees toe dat de vertegenwoordigers onvoldoende volmachten meekregen; de kerkstructuren waren ook te verschillend. De tien binnenstadspastores werd het allemaal teveel en zij boycotten de Gebedsweek van januari 1969. Zij vonden 'dat het niet juist is één keer per jaar te bidden voor de eenheid van de kerken en daarna weer uit elkaar te gaan, zonder aan die wens werkelijk gestalte te geven.' De Raad wilde hen niet afvallen, maar in de buitenwijken werden wel oecumenische diensten gehouden.¹⁰¹ Ook de in Amersfoort gevestigde Christelijke Jeugdraad veroorzaakte nog een rel omdat deze protesteerde tegen de manier waarop de nieuwe Raad van Kerken de landelijke Oecumenische Jeugd raad dwong tot liquidatie.¹⁰²

De oprichtingsbijeenvoering van de Raad van Kerken Amersfoort vond plaats op 27 maart 1969 in de Nieuwe Leusderkerk (Fonteinkerk), waarbij de oude Raad werd opgeheven. Er waren nu zeven lidkerken. Sprekers waren voorzitter Smids en zijn opvolger, de eerder genoemde ds. Nico Steenbeek. Daarnaast spraken Kok (oud-voorzitter en lid van het landelijke moderamen) en de remonstrantse ds. Eginhard Meyering (bestuurslid). Van Leer werd nu vice-voorzitter en de gereformeerde H.D. baron van Heemstra secretaris.

De oprichting bracht nog wat landelijke commotie, omdat Kok de gelegenheid benutte om te reageren op scherpe kritiek op de landelijke Raad. Er was gesuggereerd dat deze niet echt uit was op hereniging. Volgens hem was die wil er wel degelijk. Ook Smids sprak daarna uit dat de nieuwe Raad 'een nieuwe fase in het samen op weg zijn naar de eenheid moet inluiden' en vooral ook maatschappelijk betrokken moest zijn. Hij constateerde dat men zich eerder vaak te vrijblijvend had opgesteld:

'Ach, zo'n stelletje oecumaniakken, vooruit maar'. Daarna zetten de leden hun handtekening in het Boek van de Eenheid.¹⁰³

Opnieuw had men last van valse bescheidenheid. Omdat de ruimte beperkt was had de Raad slechts een klein aantal personen uitgenodigd. Anderen zouden ervan horen door middel van een kanselboodschap op EerstePaasdag. Geen wonder dat de kerkbladen er over zwegen, net als in 1954. Alleen in het lutherse blad werd de oprichting aangekondigd.¹⁰⁴

Nabeschuiving

Inmiddels zijn we vijftig jaar verder; die zijn elders kort beschreven.¹⁰⁵ Als we alles overzien, wat was dan de betekenis van de Oecumenische Raad van Kerken in Amersfoort? Dé handicaps waren dat veel hervormden nog aarzelingen bij samenwerking hadden en dat de gereformeerden en rooms-katholieken lange tijd niet meededen. Kees Hoogendoorn kon vergelijken, want hij werd zoals gemeld in 1967 gereformeerd afgevaardigde en was in 2009-2012 voorzitter van de Raad van Kerken Amersfoort: 'De gedachte van de Oecumenische Raad dat de kerken één moesten worden was gewoon te hoog gegrepen. Ik denk dat de gereformeerde synode besloot wél mee te doen met de Raad van Kerken omdat de kerken zo hun zelfstandigheid en vrijheid konden bewaren. Het was natuurlijk wel een verdieping van ambitie lager. In mijn tijd als voorzitter was er een veel grotere bereidheid tot samenwerken: respect, voorkomendheid onderling, geen rivaliteit, een verademing vergeleken met de beginperiode. Toen wilde men wel, maar niet altijd van harte. Later geloofde wel iedereen erin.'¹⁰⁶

Als we deze opmerkingen in de afweging meenemen heeft de Oecumenische Raad in Amersfoort toch nog veel bereikt: kennis van en waardering voor elkaar, gemeenschappelijke activiteiten en diensten. Vooral groeide het besef dat de overeenkomsten groter waren dan de verschillen

en dat veel dingen samen beter gedaan kon worden. Zo werd de basis gelegd voor de nieuwe Raad van Kerken.

Oecumene is een zaak van lange adem, zoals ook bleek bij de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004 en de protestantse gemeente Amersfoort zes jaar later. Sommige hervormde en gereformeerde wijken in Amersfoort wachtten daar niet op en begonnen al in de jaren 1990 met een federatie. Doopsgezinden en remonstranten zijn zelfs al in 1970 gefuseerd; sinds

1988 kerken zij samen met de vrijzinnig hervormden in de Johanneskerk en vormen zij feitelijk één wijk van de protestantse gemeente. We kunnen ook wachten op de hereniging van de vrijgemaakt gereformeerde en Nederlands gereformeerde kerken, die in 1967 uiteen waren gevallen op een synode die nota bene in Amersfoort was gehouden. Met elke generatie worden de kerkmuurtjes lager. Dat bewezen de jongeren al in de jaren vijftig en zestig doordat zij zelf gestalte gaven aan de oecumene, landelijk en in Amersfoort.

De viering van het 50-jarig jubileum, mei 2019. Rechts de huidige voorzitter Josephine van Pampus, links haar voorganger Kees Hoogendoorn (2009-2012).

Foto: Jasper van den Bovenkamp.

¹⁰¹ *Trouw* 16-1-1969. ¹⁰² *Trouw* 21-3-1969. ¹⁰³ *Amersfoortse Courant* 28-3-1969. Het boek is niet in het archief gevonden. ¹⁰⁴ *Gemeenteleven* mrt. 1969 (archief lutherse gemeente 258). ¹⁰⁵ Gerard Raven, 'Groeien aan elkaar:

jubileum Raad van Kerken Amersfoort 1969-2019', *Kroniek* 21:1 (maart 2019) 14-15. ¹⁰⁶ Vraaggesprek Kees Hoogendoorn 1-11-2018. Hierboven bleek al dat over eventuele eenwording steeds verschillend is gedacht.